

II. DÜNYA SAVAŞI SONRASINDA: TÜRKİYE'DE YAŞANAN SOSYAL VE SİYASAL DEĞİŞİMLERDE İSMAİL KEMAL SATIR

Muhibbe ERDOĞAN*

Özet

II. Dünya Savaşı sonrasında tüm dünyada olduğu gibi Türkiye'de de değişimler yaşanmaya başlanmıştır. Savaş sonrasında oluşan Batı- Sovyet blokları arasında bir seçim yapan Türkiye de Batı'nın yanında yer almayı seçmiştir. Bu nedenle çok partili hayata geçişin sağlanması, komünizmle mücadele konularında Türkiye tavrını netleştirmiştir. Bunun yanında halkın ihtiyaçlarını göz önünde bulunduran Cumhurbaşkanı İsmet İnönü din eğitiminin yeniden başlaması için çalışmalar yürütmüştür. Bu konular hakkında İsmail Kemal Satır'ın düşüncelerini ifade etmiş ya da etmemiştir. Çok partili hayata geçiş, komünizmle mücadele ve din eğitimi konuları Satır'ın bakış açısıyla incelenecek olup; genellikle yapılan yorumların dışına çıkılacaktır. Çünkü bu konular hakkında Satır CHP ve İnönü'den farklı düşünmektedir. Farklı olan düşüncelerini Satır bazen konuşmalarıyla bazen de sessiz kalarak göstermeye çalışmıştır. Çalışmada yararlanılan kaynaklara bakıldığında, anılar, gazete ve dergiler başta olmak üzere bilimsel eserlerden faydalanılmıştır. Burada dikkat edilmesi gereken nokta olaylar Satır'ın gözünden değerlendirileceğinden ötürü anı, gazete ve dergilerin bilimsel eserlerden daha fazla öneme sahip olduğudur. Çalışmadan elde edilecek sonuçlarla ele alınan konulara mikro bir bilimsel katkı sunulacaktır.

Anahtar Kelimeler: İsmail Kemal Satır, II. Dünya Savaşı, din eğitimi, komünizmle mücadele, çok partili hayata geçiş, Satır, Cumhuriyet Halk Partisi.

AFTER WORLD WAR II: AN EXAMINATION OF SOCIAL AND POLITICAL CHANGES IN TURKEY FROM THE PERSPECTIVE OF İSMAİL KEMAL SATIR

Abstract

After World War II, changes began to occur in Turkey, as well as in the rest of the world. Turkey, which made a choice between the Western and Soviet blocs formed after the war, also chose to take the side of the West. For this reason, the transition to a multiparty system and the fight against communism clarified Turkey's stance. In addition, President İsmet İnönü, taking into account the needs of the people, conducted studies on the resumption of religious education. He either expressed or did not express İsmail Kemal Satır's thoughts on these issues. The transition to multi-party life, the fight against communism, and religious education will be examined from Satır's point of view and will generally be excluded from the comments made. This is because Satır considers these issues differently than CHP and İnönü. Satır tried to show his different thoughts, sometimes with her speech and sometimes by being silent. When the sources used in the study were examined, scientific works, especially memoirs, newspapers, and magazines were used. The point

* Doktora Öğrencisi, Zonguldak Bülent Ecevit Üniversitesi, erdoganmuhibbe@gmail.com, ORCID: 0000-0003-4676-9782

to be noted here is that memoirs, newspapers, and magazines are more important than scientific works since the events will be evaluated from Satır's point of view. With the results obtained from this study, a micro scientific contribution will be made to the topics covered.

Keywords: *İsmail Kemal Satır, II. World War, religious education, struggle against communism, transition to multi-party life, İsmet İnönü, Republican People's Party.*

Extended Abstract

Mankind has experienced various changes, from unwritten periods of history to this time. As a result of these changes, he was entitled to become the architect of developments in both political and social terms. Social and political developments have begun as people become a society. The Republic of Turkey, which was established after the War of Independence, entered a rapid political and social change process. The onset of World War II halted these developments. The aim of this study is to make a micro contribution to the science of history by examining the changes that Turkey experienced after World War II in terms of Satır.

In this article, Satır's perspective on political and social phenomena after World War II is examined. What are Satır's thoughts on the transition to a multiparty system? What activities and discourses did this line engage in in the fight against communism? Did Satır clearly express her thoughts about religious education? Has he taken a different stance from the general thoughts and actions on these issues?

Because this article deals with certain topics through a single person, a special research method has been applied. First, the participants were determined by scanning their memories and newspapers. Subsequently, the necessary documents were obtained by scanning both the Prime Ministry Republic Archive and the Presidency İsmet İnönü Archive. In addition, Satır's CV, which was written in his own handwriting, from the Archives of the Grand National Assembly of Turkey, and the parliamentary minutes in which his name was mentioned during this period were reached. The minutes of Satır, determined to have served in the Health and Social Assistance Commission during his 1946-1950 deputyship, were also reviewed. Scientific work was used to determine the beginning and turning points of the participants.

History is a branch of science evaluated in the social sciences. Therefore, unlike science and health sciences, experiments, observations, and numerical data collection methods have not been used in the field of history. Historiography is a science that is based on information and documents, and results in a relationship between events and facts. Thus, it is natural for each subject to have their own research method. In addition, considering that the article examines the cases discussed through Satır, a more specific research method was applied. Therefore, it should not be forgotten that newspapers, magazines and memoirs will be more important than scientific works in this article. With this ranking, Satır's activities were examined and a conclusion was reached.

Examining the results of this article, Satır's views and behaviors are gathered on three main issues. It was determined that many stages have passed from stage III. Selim for the collapse of the Ottoman Empire to pass to the parliamentary system. Although these stages continued in the National Struggle and in the first years of the Republic, democracy could not come to Turkey in its full sense. Choosing Western Bloc after World War II, Turkey accelerated its efforts to transition to a multi-party system. When we examined Satır's attitudes and behaviors in this process, it was understood that he did not welcome this transition. However, İnönü's cold attitude towards party members who opposed the transition to a multi-party system led to a

change in Satır’s thoughts. Therefore, Satır had to support this transition, at least apparently. The Turks, who met communism in the Ottoman period, preferred to maintain a distance from this view. After World War II, Turkey decided to oppose this view. Satır adopted this approach. At this point of adoption, Satır chose to show an extreme reaction by criticizing both the 35s Group and the Village Institutes. Again, considering Berkes’ memoirs, it was claimed that Satır supported the university youth who demonstrated opposition to communism. However, other studies do not support this claim. In addition, various decisions were made regarding religious education, from the Ottoman Empire to the proclamation of the Republic. After the proclamation of the Republic, religious education became an option. After World War II, İnönü decided to restart its religious education. When Satır’s behavior in religious education was examined, he preferred to remain silent.

Considering the findings of the article, Satır is a person who can express his opinions in the party despite being a young deputy. In this respect, it was concluded that İnönü attracted attention and that he was a member of the party that needed to be persuaded. However, when Satır and İnönü had opposing views, Satır’s reconsideration of her thoughts once again revealed that politics is above everything.

Giriş

Satır’ın kısaca özgeçmişine değinmeden önce onun görüş bildirdiği ya da tavır aldığı konuların tarihsel süreçlerini incelemekte yarar vardır. İlk olarak ele alacağımız konu ise çok partili hayata geçiştir. Ancak bu konunun tarihsel sürecine bakmadan önce demokrasinin tanımı yapılmalıdır. Demokrasi, halk veya yurttaş topluluğu anlamına gelen *demos* ile iktidar manasında kullanılan *kratos* sözcüğünün birleşmesinden oluşan Yunanca bir sözcüktür. Böylelikle demokrasi, halkın egemenliği ya da iktidarı elinde bulundurması anlamında kullanılmaktadır¹. Osmanlılar bu kavram ile 1776 Amerikan Bağımsızlık Hareketi ve 1789 Fransız İhtilali sonrasında tanışmıştır². Bu dönemde devlet parçalanma tehlikesiyle karşı karşıya olduğundan Tanzimat Fermanı’ndan II. Meşrutiyet’in ilanına kadar her alanda yenilikler yapılmaya çalışılmıştır³. Ancak yapılan yeniliklerde Osmanlı Devleti’ni kurtarmaya yetmemiştir. I. Dün-

1 Şeref Gözübüyük, *Anayasa Hukuku*, (Ankara: Turhan Kitabevi, 2003), 22.

2 Bülent Tanör, *Osmanlı-Türk Anayasal Gelişmeler*, (İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2008), 33-36.

3 Ayrıntılı bilgi için bkz: Hilal Turan, “II. Selim’den Tanzimat’a Osmanlı Devleti’nde Yeniden Yapılanma Hareketleri”, *Aksaray Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 11/2 (Haziran 2019), 39.; Reşat Kaynar, *Mustafa Reşit Paşa ve Tanzimat*, (Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1985), 181.; Enver Ziya Karal, “Gülhane Hattı Hümayûn’da Batı’nın Etkisi”, *Tanzimat(Değişim Sürecinde Osmanlı İmparatorluğu)*, ed. Halil İnalcık- Mehmet Seyitdanlıoğlu (Ankara: Phoenix Yayınevi, 2006), 79.; Yılmaz Yurtseven, “İslam ve Klasik Dönem Uygulamasında Zimmilerin Hukuki Statüsü”, *Selçuk Üniversitesi Hukuk Dergisi*, 8/1 (2000), 448.; Halil Cin- Gül Akyıldız, *Türk Hukuk Tarihi*, (Konya: Sayram Yayınları, 2003), 193.; Kemal Gözler, *Türk Anayasa Hukuku*, (Bursa: Ekin Kitabevi Yayınları, 2000), 19.; Gülnihal Bozkurt, *Alman- İngiliz Belgelerinin ve Siyasi Gelişmelerin Işığı Altında Gayrimüslim Osmanlı Vatandaşlarının Hukuki Durumu*, (Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1996), 71.; Ali İhsan Karataş, “Osmanlı Devleti’nde Gayrimüslimlere Tanınan Din ve Vicdan Hürriyeti”, *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 15/1 (2006), 270.

ya Savaşı sonunda Osmanlı Devleti yıkılmıştır⁴. İşgali kabul etmeyen Mustafa Kemal hemen Anadolu'ya geçerek Milli Mücadele'yi başlatmıştır. Ayrıca Mustafa Kemal Paşa Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin (TBMM) açılmasını sağlayarak bu mücadelede Türk Milleti'nin söz sahibi olmasını sağlamıştır⁵. Milli Mücadele'nin kazanılmasından sonra yapılan inkılâplara tepkiler artınca muhalifler 17 Kasım 1924 tarihinde Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası(TCF) adı altında toplanmıştır. Partinin kurulmasını fırsat bilen Şeyh Sait Doğu'da isyan etmişse de başarılı olamamıştır. Yaşanan bu olayın ardından TCF'de İstiklal Mahkemeleri tarafından kapatılmıştır⁶. 1930 yılına gelindiğinde hükümetin denetimsiz olmasından rahatsız olan Mustafa Kemal Paşa, Fethi Okyar'a Serbest Cumhuriyet Fırkası'nı kurdurmuşsa da çok partili hayata geçişi gerçekleştirememiştir⁷.

Makale içerisinde incelenecek ikinci konu da komünizmle mücadeledir. Komünizm; devlet kavramının silahlı ya da silahsız bir biçimde yok edilmesini amaçlayan ideolojidir⁸. Bu kavram ile 1789 Fransız Devrimi sonrasında tanışan Türkler, Osmanlı'dan başlayarak Türkiye Cumhuriyeti dönemine kadar komünizme mesafeli bir duruş sergilemiştir⁹. Çünkü Türkler devlet kurumuna önem vermektedir. II. Dünya Savaşı sırasında bu mesafeli duruşunu bozmayan Türkiye'den Sovyet Rusya; hem Boğazlar Sözleşmesi'ni yeniden gözden geçirilmesini istemiştir. Ayrıca Sovyet Rusya

- 4 Ayrıntılı bilgi için bkz: Rifat Uçarol, *Siyasi Tarih(1789-2010)*, (İstanbul: DER Yayınları, 2010), 369.; Oral Sander, *Siyasi Tarih: İlkçağlardan-1918'e*, (Ankara: İmge Kitabevi, Mart 1994), 232.; Tefik Çavdar, *Türkiye'nin Demokrasi Tarihi(1839-1950)*, (Ankara: İmge Kitabevi, Mart 2004), 44.; Hakan Uzun, "Türk Demokrasi Tarihinde I. Meşrutiyet", *Gazi Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi*, 6/2 (2005), 154.; Satılmış Gökbayır, "Gizli bir Cemiyetten İktidara: Osmanlı İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin 1908 Seçimleri Siyasal Programı", *Çankırı Karatekin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 3/1 (2012), 62.; Şevket Süreyya Aydemir, *Makedonya'dan Ortaasya'ya: Enver Paşa*, 2. Cilt, (İstanbul: Remzi Kitabevi, Kasım 2006), 13.; Hazal Ceren Çeviker, "II. Meşrutiyet Döneminde Meydana Gelen Bir Hükümet Darbesi:23 Ocak 1913 Babiâli Baskını", *Ekonomi İşletme Siyaset ve Uluslararası İlişkiler Dergisi (JEBPIR)*, 8/1 (2022), 161-167.; Tarık Zafer Tunaya, *Türkiye'de Siyasal Partiler: İttihat ve Terakki, Bir Çağın, Bir Kuşağın, Bir Partinin Tarihi*, 3. Cilt, (İstanbul: İletişim Yayınları, 2011), 191.; Sina Akşin, "Siyasal Tarih(1908-1923), *Türkiye Tarihi: Çağdaş Türkiye Tarihi(1908-1980)*, ed. Sina Akşin, (İstanbul: Cem Yayınevi, 2000), s.69.
- 5 Şevket Süreyya Aydemir, *Tek Adam II*, (İstanbul: Remzi Kitabevi, 1999), 57-85.; Mahmut Goloğlu, *Milli Mücadele Tarihi-I: Erzurum Kongresi*, (İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Şubat 2008), 81-124.; Mahmut Goloğlu, *Milli Mücadele Tarihi- II: Sivas Kongresi*, (İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Temmuz 2008), 74-131.; Şerafettin Turan, *Türk Devrim Tarihi-II: Ulusal Direnişten Türkiye Cumhuriyeti'ne*, (Ankara: Bilgi Yayınevi, Nisan 1992), 37-117.; Mahmut Goloğlu, *Milli Mücadele Tarihi-III: Üçüncü Meşrutiyet(1920) Birinci Büyük Millet Meclisi*, (İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ocak 2010), 158-175.
- 6 Şerafettin Turan, *Türk Devrim Tarihi-III: Yeni Türkiye'nin Oluşumu(1923-1938)*, (Ankara: Bilgi Yayınevi, Ekim 2013), 92.; Erik Jan Zürcher, *Cumhuriyetin İlk Yıllarında Siyasal Muhalefet: Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası(1924-1925)*, çev. Gül Çağlal Güven (İstanbul: İletişim Yayınları, 2016), 73-86.; Hasan Acar, "Türk Siyasal Hayatında Şeyh Sait İsyanı", *MANAS Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 8/3 (2019), 2937- 2945.
- 7 Mahmut Goloğlu, *Türkiye Cumhuriyeti Tarihi-I: Devrimler ve Tepkileri (1924-1930)*, (İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Şubat 2009), 303.; Barış Ertem, "Siyasal Bir Muhalefet Denemesi Olarak Serbest Cumhuriyet Fırkası", *ODÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyal Bilimler Araştırma Dergisi*, 1/2 (Aralık 2010), 75-86.
- 8 Engin Çağdaş Bulut, "İdeolojinin Türk Hukukuna Yansımaları: Komünizm Örneği(1923-1960)", *Akademik Bakış*, 14/27 (Kış 2020), 62.
- 9 Bu konu hakkında bkz.: Mete Tunçay, *Türkiye'de Sol Akımlar (1908-1925)*, (Ankara: Bilgi Yayınevi, Mayıs 1978); Mete Tunçay, *Türkiye'de Sol Akımlar-II (1925-1936)*, (y.y.: BDS Yayınları, t.y.); Necip Hablemitoğlu, *Milli Mücadelede Yeşil Ordu Cemiyeti*, (İstanbul: Birharf Yayınları, Ocak 2006); Feridun Cemal Erkin, *Türk- Sovyet İlişkileri ve Boğazlar Meselesi*, (Ankara: Başnur Matbaası, 1968).

Türkiye’den bazı toprak taleplerinde bulunmuştur¹⁰. Bu yüzden iki ülke ilişkileri gerginleşmiştir¹¹.

İncelenecek süreçler hakkında kısaca bilgi verildikten sonra Satır’ın yaşamöyküsünden bahsetmekte yarar vardır. 1911 yılında doğan Satır’ın anne adı Zekiye, baba adı Mustafa olup ilk, orta ve lise eğitimini Adana’da tamamlamıştır¹². Satır, İstanbul Tıp Fakültesi’nden 1936 yılında mezun olup askerliğini yaptıktan sonra Besni Hükümet Tabipliği’nin yanısıra Besni Kızılay Başkanlığı görevlerini yerine getirmiştir¹³. 1938 yılında Adana Belediye Tabipliği görevinden istifa eden Satır serbest doktorluğa başlamıştır¹⁴. Serbest doktorluk döneminde Kızılay Umumi Kâtipliği görevini de üstlenen Satır, 1940 yılında hem Cumhuriyet Halk Partisi(CHP) Vilayet Heyeti’ne hem de Halkevi Reisliği’ne seçilmiştir. Ayrıca Satır, 1941 yılında ikinci kez askerlik görevine çağırılmıştır. 1 Ağustos 1942 yılında üsteğmen olarak askerlik görevini tamamlayan Satır aynı görevlere getirilmiştir¹⁵. Satır, 1943 yılında Adana Halkevi Reisi olarak Halkevleri’nin 11. kuruluş yıldönümü münasebetiyle 20 Şubat 1943 yılında cumhurbaşkanı İnönü’ye çektiği bağlılık telgrafi göndermiştir. Bu telgrafta, “*millî Şefin nurlu işaretleriyle Adana Halkevleri’nin daha faydalı olacağını*” belirtmiştir¹⁶. Bu iyi ilişkilerin sonucu olarak Satır Adana’dan milletvekili adayı olmuştur. 1943 Seçimleri sonucunda Satır, Adana’dan milletvekili olmaya hak kazanarak¹⁷ seçim mazbatasını almıştır¹⁸.

Seçimden sonra CHP il teşkilatı içinde önemli görevler üstlenen Satır; 1943-1946 yılları arasında Ankara Bölge Müfettişliği, 1946’da ise İzmir Bölge Müfettişliği görevlerine getirilmiştir. 1946 Seçimleri’nde tekrar Seyhan milletvekili olan Satır, 12 Ağustos 1946 yılında TBMM Sağlık ve Sosyal Yardım Komisyonu’na seçilmiştir¹⁹.

10 Sovyet Rusya Türkiye’den Ardahan, Artvin, Ordu, Tortum, İspir, Bayburt, Gümüşhane, Giresun ve Trabzon’u istemiştir.

11 Selcen N. Korkmazcan, “Soğuk Savaş Başlangıcında Dış Etkenlerin Türkiye’de Toplumsal Değişim ve Dönüşüme Etkileri”, *Türkiye Cumhuriyeti’nin Ekonomik ve Sosyal Tarihi Sempozyumu 26-28 Kasım 2015/İzmir*, 2. Cilt, haz. Erdem Ünlü, (Ankara: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Araştırma Merkezi, 2017), 1679.

12 Mustafa Çufalı, *Türk Parlamento Tarihi(1946-1950): Milletvekilleri Özgeçmişleri C.III*, (Ankara: TBMM Kültür, Sanat Ve Yayın Kurulu, 2012), 945.

13 *TBMM Arşivi*, Hal Tercümesi, 1302,1,7.

14 Çufalı, *Türk Parlamento Tarihi*, 945.

15 *TBMM Arşivi*, Hal Tercümesi, 1302,1,7.

16 *T.C. Cumhurbaşkanlığı İsmet İnönü Arşivi*, (CİİA), 02000235,44,757476.

17 *Ulus*, “Yurtta Mebus Seçimi Dün Sona Erdi”, (1 Mart 1943), 4; *Vakit*, “Seçim Dün Neticelendi”, (1 Mart 1943), 2; *Ulus*, “Türkiye Büyük Millet Meclisi Yedinci Devre İntihabında: Namzet Gösterilip Kazanarak Mebus Olanların Adları”, (1 Mart 1943), 4.

18 *TBMM Arşivi*, Seçim Mazbatası(SM), 1302,1,7.

19 Bu komisyonda katıldığı görüşmeler için bkz: *TBMM Tutanak Dergisi*, 8. Dönem, 3. Cilt, 13. Birleşim, 1. Oturum (6. Aralık 1946), 7 Sayılı Seyhan Milletvekilliğine Seçilen Dr. Kemal Satır’ın Seçim Tutanağı Hakkında Tutanakları İnceleme Komisyonu Raporu.; *TBMM Tutanak Dergisi*, 8. Dönem, 4. Cilt, 47. Birleşim, 1. Oturum (20 Şubat 1947), 89 Sayılı İş Kazalarıyla Meslek Hastalıkları ve Analık Sigortaları Hakkındaki 4772 Sayılı Kanunun Bazı Maddelerinin Değiştirilmesine Dair Kanun Tasarısı ve Sağlık ve Sosyal Yardım Komisyonu Raporu.; *TBMM Tutanak Dergisi*, 8. Dönem, 11. Cilt, 47. Birleşim, 1. Oturum (14 Nisan 1948), 109 Sayılı Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı Kuruluş ve Memurları Kanununa Bazı Hükümler Eklenmesine Dair Olan 4862 Sayılı Kanuna Bağlı 1 ve 2 Sayılı Cetvellerde Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun Tasarısı ve Sağlık ve Sosyal Yardım Komisyonu Raporu.

1. Çok Partili Hayata Geçiş Sürecinde ve Sonrasında Kemal Satır

Atatürk'ün ölümünden kısa bir süre sonra başlayan II. Dünya Savaşı esnasında Türkiye hem iç hem de dış politika konusunda daha ihtiyatlı davranmıştır. Bu dönemde Türkiye'nin iç politikası Tevfik Çavdar ve Korkut Boratav gözünden incelendiğinde, "aydınlar ve halk baskı altında tutulurken bir yandan da kanuni boşluklar sebebiyle savaş zenginlerinin oluşumu engellenmeye çalışılmıştır"²⁰. Bu amaca uygun olarak 18 Ocak 1940 tarihinde *Milli Koruma Kanunu* çıkarılmıştır. Ancak bu kanun yeterli olmayınca 11 Kasım 1942'de gayrimüslimlerin mallarına el koymayı amaçlayan *Varlık Vergisi Kanunu*'nun devreye girmiştir²¹. Yeni çıkarılan vergiler nedeniyle yoksul halk daha da yoksullaşmış olup bunun yanında esnaf ve zanaatkarlar zor durumda kalmıştır. Bu olumsuz koşulları görmezden gelen CHP'nin Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu'nu çıkarması büyük toprak sahiplerinin tepkisini çekmiştir. Böylelikle CHP, kendi içinde yer alan *elitler koalisyonunun* dağılmasına neden olmuştur²². Yaşanan süreçlerden sonra Türkiye'de var olan siyasi sistem sorgulanmaya başlamıştır. Aynı dönemde Türkiye'nin dış politikası ele alındığında savaşın ilk zamanlarında Almanya'nın Avrupa'daki hızlı ilerlemesi Türkiye'deki Alman yanlılarını sevindirmiştir. Fakat İnönü, denge politikasından ödün vermeyerek hem Almanya hem de ABD ve İngiltere ile ticaret yaparak Türkiye'yi savaşın dışında tutmuştur²³. 1943 yılına gelindiğinde savaş Müttefik Devletler'in kazanacağını kesinleşmesi üzerine Türkiye bu blokta yer almıştır²⁴.

Ancak Müttefik Blok, Türkiye'yi hemen kabul etmeyerek öncelikle demokratikleşme adımlarının atılmasını istemiştir. Bu durumda hem iç hem de dış gelişmeleri değerlendiren İnönü, çok partili hayata geçmeye karar vermiştir. Bu konu hakkındaki ilk açıklamalar iç politikada Şükrü Saracoğlu'ndan dış politikada San Francisco Konferansı'nda Hasan Saka'dan gelmiştir. Her iki ismin açıklamaları da İnönü'den de destek görmüştür²⁵.

20 Tevfik Çavdar, *Türkiye Ekonomisinin Tarihi 1900-1960*, (Ankara: İmge Kitabevi, Eylül 2008), 303.; Korkut Boratav, *Türkiye İktisat Tarihi 1908-2009*, (Ankara: İmge Kitabevi, Nisan 2012), 82.

21 Süleyman Seydi, "1939-1945 Dönemi İç ve Dış Politika", *Osmanlı'dan İnkılabın Yılları: Türkiye'nin Politik Tarihi (İç ve Dış Politika)*, ed. Adem Çaylak, Mehmet Dikkaya, Cihat Göktepe ve Hüseyin Kapu, (Ankara: Savaş Yayınevi, Ekim 2011), 260.; Çavdar, *Türkiye Ekonomisinin*, 321.

22 Çavdar, *Türkiye Ekonomisinin*, 447.; Carter V. Findley, *Modern Türkiye Tarihi: İslam, Milliyetçilik ve Modernlik 1789-2007*, çev. Güneş Ayas (İstanbul: Timaş Yayınları, Ekim 2011), 267.

23 Çavdar, *Türkiye Ekonomisinin*, 300-301.; Mete Tunçay, "Cumhuriyet Halk Partisi(1923-1950). *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi, C.8*, (İstanbul: İletişim Yayınları, 1983), 2023.

24 Seydi, "1939-1945 Dönemi", 302.; Cem Eroğul, *Demokrat Parti: Tarihi ve İdeolojisi*, (Ankara: İmge Kitabevi, 1998), 19.

25 Kemal H. Karpat, *Türk Siyasal Tarihi: Siyasal Sistemin Evrimi*, çev. Ceren Elitez, (İstanbul: Timaş Yayınları, Ekim 2011), 94-95.; Yaşar Özüçetin, "Demokrasiye Geçiş, Demokrat Partinin Kuruluşu, 1946 Seçimleri", *Türkler*, 16. Cilt, ed. Hasan Celâl Güzel, vd., (Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 2002). 16/1409-1410.

İnönü’nün düşünce dünyası incelendiğinde, çok partili hayata geçiş fikri Atatürk’ün ölümünden beri vardır²⁶. Ancak İnönü bu fikri iç ve dış sorunların çözülmesinden sonra gerekli zemini hazırladığında bu fikri uygulamaya geçirecektir²⁷. II. Dünya Savaşı dönemini değerlendiren İnönü’ye göre, birçok *Milli Şef* ortaya çıkmasına rağmen kendisi bunlara müdahale edememiştir. İnönü, *Milli Şefleri* yok etmek isterken tek parti iktidarına alışmış simaların yeni sisteme alışmakta zorlanacağını düşünmektedir. Bu nedenle İnönü, halkın demokrasiyi benimsemesi için bu geçişin kendi sağlığında olması gerektiğine karar vermiştir²⁸. Çok partili hayata geçiş hakkındaki fikirlerini olgunlaştıran İnönü, CHP içinde bu düşünceye karşı çıkan Satır’ı Çankaya Köşkü’nde yemeğe davet etmiştir. Yemekte İnönü, çok partili hayata geçişin öneminden bahsedip²⁹ geçiş döneminde hataların doğal karşılanması gerektiğini söylemiştir³⁰. Yaşanan gelişmeler incelendiğinde bu karara muhalif olan milletvekillerinin başında Satır gelmektedir.

CHP içinde çok partili hayat düşüncesi olgunlaşmaya başladığında parti içinde var olan ama ismi konmayan muhalif grup hareketlenmiştir. Bunun ilk göstergeleri 11 Haziran 1945’te Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu ve 9 Temmuz 1945 tarihinde *Ormanların Devletleştirilmesine İlişkin Orman Kanununda Değişiklik*’te yaşananlardır. Ayrıca 1 Kasım 1945’te Cumhurbaşkanı İsmet İnönü TBMM’nin açılışında yaptığı konuşmada, yeni sistemin yarışmayan dayanacağını söylemiştir. Yaşananlar üzerine muhalif grup daha rahat hareket etmeye başlamıştır³¹. Bunun sonucunda Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu görüşmelerinin ardından Fuat Köprülü, Adnan Menderes, Refik Koraltan ve Celal Bayar’ın verdiği *Dörtlü Takrir* muhalif grubun CHP’den ayrılmasına zemin hazırlamıştır. 7 Ocak 1946 tarihinde de Demokrat Parti’nin(DP) kurulmasını sağlamıştır³². Böylelikle çok partili hayata geçişin ilk aşaması tamamlanmıştır.

İnönü, DP’nin kurulmasından sonra CHP içinde yer alan çok partili hayata geçiş karşıtlarının irtica korkusunu göz ardı edememiştir. Bu nedenle İnönü, DP kurucularından olan Celal Bayar’a partinin irticaya karşı tutumunu sormuştur. Bayar’da parti olarak irticanın karşısında olduklarını söylemesi üzerine İnönü parti içindeki yeni

26 Cemil Koçak, “Siyasal Tarih (1923-1950)”, *Yakınçağ Türkiye Tarihi 1908-1980*, C.1, haz. Sina Akşin vd., (İstanbul: Milliyet Kitaplığı, 2005), 178.

27 Suna Kili, *1960-1975 Döneminde Cumhuriyet Halk Partisi’nde Gelişmeler: Siyaset Bilimi Açısından Bir İnceleme*, (İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınları, 1976), 91-92,94.

28 Metin Heper, İsmet İnönü: Yeni Bir Yorum Denemesi, çev. Sermet Yalçın, (İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1999), 116-117, 126,166.

29 Şerafettin Turan, İsmet İnönü Yaşamı, Dönemi ve Kişiliği, (Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 2000), 274-275.

30 Avni Doğan, Kurtuluş, Kuruluş ve Sonrası, (İstanbul: Dünya Yayınları, 1964), 249.

31 Rıdvan Akın, “Türkiye’de Çok Partili Siyasal Hayata Geçiş ve Demokrat Parti İktidarı”, *Türkler*, ed. Hasan Celâl Güzel vd., (Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 2002), 16/168.; Adem Çaylak-Şükrü Nişancı, Türkiye de Çok Partili Siyasal Sürece Giriş: Demokrasiye Geçiş Mi Siyasal Rejimin Restorasyonu Mu?, *Osmanlı’dan İkininli Yıllara: Türkiye’nin Politik Tarihi(İç ve Dış Politika)*, ed. Adem Çaylak vd., (Ankara: Savaş Kitap, 2011), 307.

32 Tevfik Çavdar, “Demokrat Parti”, *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi*, yay. haz. Mücteba Anğ vd., (Ankara: İletişim Yayınları, 1983), 8/2064.

oluşum karşıtlarını dinlememeye başlamıştır³³. İnönü'nün tavır değişikliğini fark eden Satır, bu konu hakkındaki düşüncelerini değiştirme ihtiyacı duymuştur. Bunun sonucunda parti içinde yapılan yeni düzenlemelerde görev almaya başlamıştır.

1946 yılında Türkiye'de ilk tek dereceli seçimin yapılmasına karar verilmesinden sonra Satır; ilk seçim gezisinde Adalet Bakanı Mümtaz Ökmen ve Ankara Milletvekili Arif Çubukçu'ya eşlik etmiştir³⁴. Satır, kendi başına ilk seçim gezisini 12 Temmuz 1946 tarihinde Ayaş ve Nallıhan'a giderek gerçekleştirmiştir³⁵. Burada konuşma yapmayan Satır, ilk konuşmasını da Beypazarı'nda yaparak *milli şefin* ülkeyi bütün tehlikelerden koruduğunu söylemiştir³⁶. Satır'ın konuşması incelendiğinde, hâlâ çok partili hayata alışmamıştır. 13 Temmuz 1946'da Ankara'nın köylerini dolaşan Satır, burarlarda yaptığı konuşmalarda muhalefet partilerinin vergi almayan hükümet ve erken terhis edilecek ordu gibi aldatıcı propagandalarına inanılmamasını istemiştir. Konuşmasına CHP'nin halkı aldatmayan vaatleri olduğunu belirterek devam eden Satır, CHP'nin Ankara için faydalarını anlatmıştır. Bu geziden dönüş sonrasında Balâ'ya uğrayan Satır, vatandaşların CHP'den bir endişesi varsa sormalarını istemişse de³⁷ vatandaşlardan herhangi bir soru gelmemiştir. 14 Temmuz 1946 tarihinde *Yeni Hayat, Ulus ve Sakarya* parti ocakları açılışına katılan Satır, CHP'nin ne vaat ettiyse yaptığını belirtmişse de somut bir örnek vermemiştir. Ancak çok partili hayata çabuk alışan halk, bu geziler esnasında Satır'ın İnönü'yü kalkan olarak kullandığını iddia etmiştir. Bunun üzerine Satır, İnönü'yü kalkan değil başlarında taç olarak taşıdıklarını ifade etmiştir³⁸. Bu durumda Satır halkla aynı düşüncede değildir.

18 Temmuz 1946 tarihinde ise CHP'de aday belirleme işlemleri bittikten sonra³⁹ Satır'ın Adana adaylığına kesin gözüyle bakılmaya başlanmıştır⁴⁰. 19 Temmuz 1946'da açıklanan CHP aday listesinde Satır Adana'dan aday gösterilmiştir⁴¹. Satır Adana'dan aday olmasına rağmen Ankara'da seçim çalışmalarına devam etmiştir. Bu tavrın ilk göstergesi de 19 Temmuz 1946 tarihinde Çubuk ilçesinde bir konuşma yapmasıdır. Bu konuşmasında DP'nin oyunlarını anlatan Satır'ın sözü ilçede DP taraftarlığıyla bilinen Fehmi Yağcı tarafından kesilmeye çalışılmıştır. Ancak Yağcı başarılı olamamıştır. Konuşmasına devam eden Satır'a göre, DP kendi listesini İnönü'nün lis-

33 Metin Toker, *Demokrasimizin İsmet Paşalı Yılları 1944-1973: Tek Partiden Çok Partiye 1944-1950*, (Ankara: Bilgi Yayınevi, Eylül 1990), 81.; Heper, İsmet İnönü, 143.

34 *Ulus*, "Seçim Çevrelerinde: Bakanlarımızın Halkla Temasları", (29 Haziran 1946), 1.; *Akşam*, "Ankara'da Faaliyet", (29 Haziran 1946), 2.

35 *Ulus*, "Parti Müfettişimizin İlçelerdeki Temasları", (13 Temmuz 1946), 3.

36 *Ulus*, "C.H.P. lilerin Toplantısı: Ankara İlçelerinde Güzel Tezahürler", (14 Temmuz 1946), 1.

37 *Ulus*, "C.H.P. lilerin Toplantısı", (14 Temmuz 1946), 3.

38 *Ulus*, "Yeni C.H.P. Ocakları: Ankara'da Güzel Bir Törenle Dört Ocak Açıldı", (15 Temmuz 1946), 1.; *Akşam*, "Ankara'da Halk Partisinin Ocakları", (15 Temmuz 1946), 2.; *Ulus*, "Ankara'da 4 Yeni Ocak Açıldı", (15 Temmuz 1946), 3.

39 *Vakit*, "C.H.P. Adayları Bu Akşam İlan Edilecek", (18 Temmuz 1946), s.1.

40 *Vakit*, "C.H.P. Adayları", (18 Temmuz 1946), 7.

41 *T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi* (BCA), 490,1,0, 0, 343, 1438,1,66.; *Ulus*, "C.H.P. nin Milletvekili Adayları: Genel Başkan Aday Listesini Dün İlan Etti" (19 Temmuz 1946), 4.

tesisi olarak halka dağıttığı için vatandaş dikkatli olmalıdır⁴². Satır’ın konuşması incelendiğinde listeler üzerinden DP’yi suçlamasına rağmen somut bir delil sunmamıştır. Seçimin sonlarına doğru Satır’ın seçim çalışmaları Metin Toker tarafından incelenmiştir. Buna göre Satır, başlarda seçim çalışmalarını önemsememişse de sonlara doğru köylere giderek bu açığı kapatmaya çalışmıştır⁴³. Oysaki Satır seçim çalışmalarında gayretli olmasına rağmen gayretini Adana’da değil Ankara’da göstermesine hiçbir bahane bulunamamıştır.

21 Temmuz 1946 Seçimleri’nde Satır, Ankara Çankaya İlkokulu’nda oyunu kullanmıştır⁴⁴. Yeni Adana Gazetesi’nin 22 Temmuz 1946⁴⁵ ve Ulus Gazetesi’nin 23 Temmuz 1946 tarihli haberlerinde Kemal Satır’ın kazandığı ilan edilmiştir⁴⁶. Yeni Adana Gazetesi de Kemal Satırın Adana şehrinde aldığı toplam oy sayısını 12,050 olarak bildirmiştir⁴⁷. Bu sonuçlar incelendiğinde seçim çalışmalarını Ankara’da yürüten Kemal Satır’ın Adana’da seçimi kazanmasının tek sebebi seçmenlerin kişiye değil partiye oy vermelerinden kaynaklanmıştır. Satır’ın seçim tutanağının kabulüne kesin gözüyle bakılan bu seçimde CHP 396, DP 62 ve Bağımsızlar 7 milletvekilliği kazanmıştır⁴⁸.

1946 Seçimleri’ni CHP’nin kazanmasından sonra İnönü, partide özel teşebbüs-ten önemli isimlerin de bulunması gerektiğini düşünmeye başlamıştır. Bu nedenle İnönü, Satır’ı, Vehbi Koç’u CHP’ye davet etmekle görevlendirmiştir. Fakat Koç, işle-
rinin yoğunluğunu bahane ederek daveti kabul etmemiştir. Bunun üzerine Satır ile gönderdiği mesajda İnönü, paradan daha önemli şeyler olduğuna vurgu yapmıştır. Gönderilen mesajın ardından Koç, CHP’ye girmeyi kabul etmiştir⁴⁹. Satır’ın girişimleri incelendiğinde, İnönü’den habersiz hareket etmeyerek İnönü’nün güvenini sarsmaya çalışmıştır.

Elde ettiği bu güveni kaybetmemeye çalışan Satır, çok partili hayata geçişin bir başka aşaması olan Seçim Kanunu yenileme esnasında da bu tutumunu sürdür-

42 *Ulus*, “Çubuk’ta Dün Yapılan Toplantı”, (20 Temmuz 1946), 3.

43 Metin Toker, “Hükümet Merkezinde Hangi Taraf Kazanacak?”, (Ankarada), *Cumhuriyet*, (21 Temmuz 1946), 2.

44 *Ulus*, “Ankara’da: Seçim Sukûnet İçinde Yapıldı”, (22 Temmuz 1946), 1.

45 *Yeni Adana*, “Seçimleri Cumhuriyet Halk Partisi Ekseriyetle Kazanmıştır: C.H.P. Adayları Ankara’da 20 Bin, Şehrimizde Yüzde 70 Fazlâsıyla Kazanmıştır”, (22 Temmuz 1946), 1.

46 *Ulus*, “Tasnifi Tamamlanan Yerlerden Alınan Haberlere Göre: 46 İlde Seçimi C.H.P. Kazandı”, (23 Temmuz 1946), 4.

47 *Yeni Adana*, “İlimizde Seçimi: Cumhuriyet Halk Partisi Adayları Kazanmıştır”, (23 Temmuz 1946), 1. Ayrıca *Yeni Adana*, “İlimizde Seçimi: Cumhuriyet Halk Partisi Adayları Kazanmıştır”, (23 Temmuz 1946), 1. ve *Yeni Adana*, “İlimizdeki Seçimin Neticeleri”, (23 Temmuz 1946), 3. haberlerinde de seçim sonuçları açıklanmaya devam etmiştir. Buna göre; Adana Merkez Kazası’nda 22,104, Kozan’da 8,839, Kadırlı’de 3,955, Ceyhan’da 10,696, Saimbeyli’de 5004, Karaisalı’da 3,015, Bahçe’de 2, 933 oy almasına rağmen sadece Feke’de 3,938 oy alarak burada birinci olabilmıştır. Ayrıca *Yeni Adana*, “C.H.P. Seçimleri Çoğunlukla Kazandı: İstanbulda Tasnif Sonucu İlan Edildi. C.H.P. 5, D.P. 15 ve 3 Bağımsız Milletvekili Seçildi: İlimizde Tasnifin Son Neticeleri Alındı”, (24 Temmuz 1946), 1. tarihli haberinde, 63,954 oyu daha Satır’ın almıştır.

48 Suna Kili, *1960-1975 Döneminde Cumhuriyet Halk Partisi’nde Gelişmeler: Siyaset Bilimi Açısından Bir İnceleme*, (İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınları, 1976), 97.; Hikmet Bilâ, *CHP Tarihi (1919- 1979)*, (Ankara: DMS Doruk Matbaacılık Sanayii, 1979), 207.

49 Altan Öymen, *Değişim Yılları*, (İstanbul: Doğan Kitap, Şubat 2018), 55.

müştür. 9 Ocak 1948 tarihli CHP Meclis Grubu toplantısında konuşan Satır, kanunun değişiminden yana bir konuşma yaparak⁵⁰ bu konuda değişen görüşlerini ilk defa partililerle paylaşmıştır. Yine 7 Mayıs 1947 tarihli Meclis oturumunda Satır, parti olarak adaletten ayrılmayacaklarını belirttikten sonra eski dönemlerdeki idare amirlerinin baskıcı tutumunu eleştirmiştir⁵¹. Satır'ın konuşması incelendiğinde, düşüncelerindeki değişim fark edilmiştir. Görüşmelerin ardından *Mahalle Muhtarı Seçimi Kanunu* kabul edilerek⁵² yeni sisteme bir adım daha yaklaşmıştır.

Çok partili hayata geçiş sürecinin başlamasıyla birlikte Cumhurbaşkanı'nın görev ve yetki sınırlarının yeniden belirlenmesi gerektiği gündeme gelmiştir. Bu nedenle Nihat Erim'in hazırladığı beyanname 12 Temmuz 1947 tarihinde Çankaya Köşkü'nde Satır tarafından dinlenmiştir. Ancak Satır herhangi bir olumsuz bir yorumda bulunmamıştır. Böylelikle 12 Temmuz Beyanname'si'nin İnönü tarafından okunmuştur. 19 Temmuz 1947'de bu geçişe karşı çıkma eğilimine geri dönen Satır'ı İsmet İnönü Çankaya Köşkü'ne tekrar davet etmiştir. İnönü, Satır'a bu sistemin önemini bir kez daha anlatmak zorunda kalmıştır. Bu sefer de Erim'in Anayasa hakkındaki düşüncelerine kızmaya başlayan Satır'ı Erim sakinleştirmiştir. 23 Temmuz 1947'de Çankaya Köşkü'nde Satır ile karşılaşan Erim bu kırgınlıkla sadece dünün adamı olunabileceğini söylemiştir⁵³. Bu konuşmanın ardından Erim'i savunmaya karar veren Satır, 30 Ağustos 1947 tarihinde Çankaya Köşkü'nde Erim hakkında çıkan söylentileri yalanlamıştır⁵⁴.

Her ne kadar Seçim Kanunu hazırlık aşamasında olsa da gazete ve dergiler tam olarak ortaya konmamış kanun hakkında eleştiri yapmaya başlamıştır. Büyükdöğü dergisinin 2 Nisan 1948 tarihli sayısında bu konuyu ele alan Cafer Semo'ya göre; "İktidar partisinin seçim kanununda sadece yüzeysel değişiklikler yaparak demokratik kadroların oluşturulmamıştır"⁵⁵. Yine 2 Mayıs 1948 tarihli Yeni Sabah gazetesinin başyazısında da arzu edilen değişikliklerin hâlâ yapılmadığı⁵⁶, zaten çok partili hayata geçişin tam olarak gerçekleşmeyeceği⁵⁷ görüşleri yer almıştır. Bu istekleri göz ardı edemeyeceğini anlayan İçişleri Komisyonu, 3 Mayıs 1948 tarihinde yaptığı toplantı sonucunda; her sandıkta her partiden iki temsilcinin müşahit olarak bulunması, oyların herkesin gözü önünde sayıldıktan sonra orada hazırlanacak seçim tutanağı suretinin bütün müşahitlere verilmesine karar vermiştir. Ayrıca bu tutanakların daha büyük kurullarca incelendikten sonra hazırlanan tutanakların da aynı müşahitlere verilme-

50 *Akşam*, "C.H. Partisi Meclis Grubu Seçim Kanununun Tadili Teklifini Kabul Etti", (10 Ocak 1947), 1.

51 TBMM Tutanak Dergisi, VIII. Dönem, 5. Cilt, 57. Birleşim, (7 Mayıs 1947), 113-114.

52 *Ulus*, "B. M. Meclisindeki Görüşmeler: Mahalle Muhtar Seçimi Kanunu Kabul Edildi", (8 Mayıs 1947), 5.

53 Nihat Erim, *Günlükler*, 1. Cilt, haz. Ahmet Demirel, (İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2005), 162.

54 İsmet İnönü, *Defterler*, 1. Cilt, haz. Ahmet Demirel, (İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2008), 475.

55 Cafer Semo, "Seçim Kanunu Etrafında: Seçim Kanununda "Nisbi" Usulün Kabulünü İstiyoruz", *Büyükdöğü*, (2 Nisan 1948), 12.

56 *Yeni Sabah*, "Maksad Yine, İktidarda Kalmak Fakat...", (2 Mayıs 1948), 1.

57 *Yeni Sabah*, "Maksat Yine, İktidarda Kalmak Fakat...", (2 Mayıs 1948), 3.

lidir⁵⁸. Ancak savcının bütün sandık müşahitlerini emniyete götürme yetkisine itiraz eden DP’liler, bu maddenin bir daha gözden geçirilmesini istemiştir⁵⁹.

Seçim Kanunu’nda yaşanan gelişmeler CHP içindeki müfritleri harekete geçirmiştir. Bu dönemde yaşanan İnönü- Saka anlaşmazlığını⁶⁰ ve seçim emniyeti konusunu bahane etmişlerdir⁶¹. Kendilerine göre haklı olduklarını düşündükleri konuları kullanarak iktidarda kalma çalışmalarına başlamışlardır⁶². Bu nedenle Satır’ın katıldığı 16 Mayıs 1948 tarihinde başlayıp⁶³ 19 Mayıs 1948’de biten İstanbul CHP İl Kongresi’nde DP’nin eleştirilmesini de⁶⁴ kendi amaçları için kullanmaya karar vermişlerdir. Buna göre son dönemlerdeki demokrasi karşıtı söylemleriyle ünlenen Satır’ı, CHP Genel Sekreteri yaparak hedeflerine ulaşmayı planlamışlardır⁶⁵. Ancak 21 Mayıs 1948 tarihli CHP meclis grubu toplantısında, Satır’ın Seçim Kanunu’nun yenilenmesinden yana konuşması⁶⁶ müfritlerin planlarını altüst etmiştir. Yaşanan bu gelişmelere rağmen 14 Temmuz 1948 tarihinde Seçim Kanunu kabul edilerek yürürlüğe girmesiyle⁶⁷ çok partili hayata geçiş süreci tamamlanmıştır.

Fakat yıllar sonra hem İnönü hem de Satır bu dönem hakkında röportajlar vermiştir. İnönü, geçişin Satır sayesinde başarılı olduğunu söylemiştir⁶⁸. Ancak aynı dönemi anlatan Satır ise İnönü’ye irticanın doğmasından çekindiğini belirtmiştir⁶⁹. Bir başka röportajında Satır, 1950 Seçimleri’ne 10 gün kala İsmet İnönü’nün çok partili hayata geçişin tamamlanabilmesi için iktidarın el değiştirmesi gerektiğini kendisine söylediğini iddia etmiştir⁷⁰. Bu röportajlar incelendiğinde İnönü Satır’ı övgüyle anmasına rağmen Satır’ın düşüncelerinde herhangi bir değişim olmamıştır.

2. Komünizmle Mücadele Konusunda Kemal Satır

II. Dünya Savaşı sonrasında ise Türkiye, dış politikada çok taraflılık ve uluslararası kurumlara göre şekillenme kararı almıştır. Alınan karar gereğince Türkiye, ABD ile iyi ilişkiler kurma çalışmalarına başlamıştır. Bunun sonucunda çok partili hayata

58 *Yeni Sabah*, “Yeni Seçim Tasarısı”, (3 Mayıs 1948), 1.

59 *Yeni Sabah*, “Yeni Seçim Tasarısı”, (3 Mayıs 1948), 5.

60 A. Cemaleddin Saraçoğlu, “İnönü “C.H.P.” Başkanı Kaldıkça”, *Yeni Sabah*, (6 Mayıs 1948), 1,3.

61 A. Cemaleddin Saraçoğlu, “Yazdı-Bozdu Tahtası”, *Yeni Sabah*, (9 Mayıs 1948), 1,3

62 *Yeni Sabah*, “Hem İktidarda Kalmak Hem Şikâyet Etmek.”, (10 Mayıs 1948), 1.; *Yeni Sabah*, “Hem İktidarda Kalmak Hem Şikâyet Etmek”, (10 Mayıs 1948), 3.

63 *Ulus*, “C.H.P. İstanbul İl Kongresi Toplandı”, (16 Mayıs 1948), 1.; *Yeni Sabah*, “C.H.P. İl Kongresi Dün Sabah Toplandı”, (16 Mayıs 1948), 1.

64 *Yeni Sabah*, “C.H.P. Kongresi”, (19 Mayıs 1948), 5.

65 *Yeni Sabah*, “Halk Partisinde: Müfritler Yine Vaziyete Hâkim Oluyorlar”, (11 Mayıs 1948),1.

66 *Akşam*, “Seçim Emniyeti”, (21 Mayıs 1948), 1.; *Akşam*, “Seçim Emniyeti”, (21 Mayıs 1948), 2.

67 *Yeni Adana*, “Seçim Kanunu Tasdik Edildi”, (14 Temmuz 1948), 1.

68 Metin Tokar, “C.H.P. Genel Başkanı Ben Olsaydım!”, *Milliyet*, (30 Ağustos 1967), 2.

69 İlhami Soysal, “Dr. Kemal Satır: “Paşa Demokrasiye Geçmeye Kararlıydı”, *Milliyet*, (25 Aralık 1983), 9.

70 Pınar Türeci, “Satır: 14 Mayıs’ın Mimarı İnönü’dür”, *Milliyet*, (14 Mayıs 1985), 8.

geçiş süreci başlatılması Türkiye'deki komünistleri sevindirmesine rağmen kısa süre sonra Türkiye komünizme savaş açmıştır⁷¹.

1947 yılına gelindiğinde ise üniversite gençliği antikomünist hareketlerde yer alması devlet tarafından desteklenmiştir. Bunun sonucunda üniversite gençliğinin, *Adımlar, Yurt ve Dünya* dergilerindeki yazılarından ötürü *solcu hocalar* olarak tanınan Behice Boran, Pertev Naili Boran ve Niyazi Berkes'in üniversiteden atılmaları konusunda istenilen rolleri üstlendikleri görülmüştür⁷². Üniversitede gerilimin artması üzerine 22 Aralık 1947 tarihinde toplanan Milli Eğitim Komisyonu Üniversite Muhtariyeti Kanunu'nu referans göstererek senatonun öğretim üyelerini ihraç edebileceğine karar vermiştir⁷³. Bu kararı fırsat bilen Ankara Üniversitesi öğrencileri, 27 Aralık 1947'de bir yürüyüş yaparak komünizmle mücadele edeceklerini belirtmişlerdir⁷⁴. Gösterileri izleyen Niyazi Berkes, Satır'ın Coğrafya Müzesi önünde Ankara Valisiyle görüştüğünden sonra göstericilerin yanından ayrılmıştır⁷⁵. Ancak bu konu hakkında herhangi bir başka kaynaktan bilgi edinilememiştir. Yürüyüşün ardından öğrenciler hem Ankara Üniversitesi Rektörü Şevket Aziz Kansu'nun istifasını hem de Kansu'dan komünizmi kötülemesini de talep etmişlerdir⁷⁶. Bu yürüyüş esnasında öğretim üyeleri hakkında karar vermek için toplanan senatoda bulunan Prof. Dr. Nüzhet Dirisu, bir açıklama yaparak bu konu hakkında ciddi tartışmaların yaşandığını ifade etmiştir⁷⁷. Dirisu'nun bu açıklaması incelediğinde, konunun titizlikle ele alındığına kamuoyunu inandırmak için olduğu anlaşılmıştır. Ayrıca Ankara Valiliği, bu yürüyüş hakkında bilgi verirken, mecliste de bu yürüyüşü öven konuşmalar yapılmıştır⁷⁸. Yapılan açıklamaların ardından komünizm propagandası yapmanın cezası artırılmıştır⁷⁹. Yeni düzenle-

71 Yücel Bozdağlıoğlu, İsmet İnönü Hükümetlerinde Dış Politika: Hükümet Programları Üzerinden Bir Değerlendirme", *Ulusal Kahraman Devlet Adamı İsmet İnönü Sempozyumu Bildirileri 25 Ekim 2018*, haz. Engin Berber (İzmir: Konak Belediyesi Yayınları, 2019), 95.; Ahmet Çelik, "Soğuk Savaş Başlarında Türkiye'de Anti-Komünizm Etkisinde Milliyetçilik ve Din", *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 30/1, (Ocak 2020), 400-401.

72 Sami Yılmaz, Sami, İkinci Dünya Savaşı Sonrası Türkiye'de Sovyetler Birliği ve Komünizm Algısının Toplum ve Kurumların Biçimlenişindeki Etkisi (İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, 2010), 99-100.

73 *Ulus*, "Fakülteadaki Tahkikat Meselesi", (23 Aralık 1947), 1.; *Ulus*, "Fakülteadaki Tahkikat", (23 Aralık 1947), 2.

74 *Yeni Adana*, "Ankara Yüksek Tahsil Gençliği Bu Sabah Komünizm Aleyhinde Bir Nümayiş Yaptı: Onbinlerce Genç Bir Sel Hâlinde Dil, Tarih ve Coğrafya Fakültesine Giderek Binayı İşgal Etiler. Gençler(Rektör İstifa Etsin, Komünist Öğretmen İstemiyoruz, Kahrolsun Komünistler) Diye Bağırıyor", (27 Aralık 1947), 1.; *Ulus*, "Gençler Dün Komünistlik Aleyhine Bir Toplantı Yaptı: Büyük Heyecanla Kızıl İdeoloji Bir Daha Takbih Edildi", (28 Aralık 1947), 1.; *Vakit-Yeni Gazete*, "Ankara Gençliğinin Dünkü Nümayişleri: "Komünizmi Nerede Bulursak Yok Edeceğiz! Diye Andıçtılar", (28 Aralık 1947), 1.; *Ulus*, "Gençler Dün Komünistlik Aleyhine Bir Toplantı Yaptı", (28 Aralık 1947), 4.

75 Niyazi Berkes, *Unutulan Yıllar*, yay. haz. Ruşen Sezer (İstanbul: İletişim Yayınları, 2019), 432-433.

76 *Akşam*, "Komünizmle Mücadele: Ankara'da Dün Büyük Bir Nümayiş Yapıldı", (28 Aralık 1947), 1.; *Akşam*, "Komünizmle Mücadele", (28 Aralık 1947), 2.; *Vakit-Yeni Gazete*, "11'e Kadar Gelen Haberler: Ankara Gençlerinin Dünkü Nümayişleri", (28 Aralık 1947), 2.

77 *Ulus*, "Aşırı Solcu Hocalar Hakkında: Prof. Dirisu'nun Ulus'a Demeci", (28 Aralık 1947), 1.; *Ulus*, "Prof. Dirisu'nun Ulus'a Demeci", (28 Aralık 1947), 3.

78 *Yeni Adana*, Son Ankara Nümayişi Hakkında: Ankara Valiliğinin Tebliği", (29 Aralık 1947), 1.; *Yeni Adana*, "Millî Eğitim Müzakereleri Sırasında: Komünizm Karşı Gençliğin İnfialeri Takdir Edildi", (30 Aralık 1947), 1.; *Yeni Adana*, "Bütçe Görüşmeleri: Millî Eğitim ve Bayındırlık Bütçeleri Kabul Edildi", (30 Aralık 1947), 2.

79 Korkmazcan, "Soğuk Savaş Başlangıcında", 1686.

meden sonra görülen dava sonucunda Niyazi Berkes ve Behice Boran’ın 3’er ay hapsine karar verilmiştir. Pertev Naili Boratav ise aynı davadan beraat etmiştir⁸⁰. Fakat Satır’ın komünizm karşıtlığı bununla bitmemiştir. Satır, hem köy enstitülerini hem de parti içinde yer alan 35’ler grubu⁸¹ lideri olan Nihat Erim’e sataşmıştır⁸².

3. Din Eğitimi Hakkındaki Düşünceleri

Satır’ın ilgilendiği bir başka konu da din eğitimidir. II. Dünya Savaşı sırasında Kemal H. Karpat’a göre; “1930-1945 yılları arasında laiklik ilkesiyle ateizmin özendirilerek II. Dünya Savaşı esnasında camiler *ahır* gibi kullanılmıştır”⁸³. Oysaki 2022 yılında Yasin Ersin ve Fahri Sakal’ın yayınladığı makalesinde, bazı camiler askeriye tarafından depo ya da müze ve sergi salonu olarak kullanıldığı ortaya çıkmıştır⁸⁴. Dolayısıyla Karpat’ın iddiasının asılsız olduğu kanıtlanmıştır. II. Dünya Savaşı’ndan sonra İnönü; halkın cenazesini gömecek, çocuğunu sünnet ettirecek din görevlisi bulamadıklarına dair şikâyetlerini dikkate almaya karar vermiştir. Bunun sonucunda dinin *manevi bir gıda* olduğunu belirten İnönü⁸⁵, din eğitimi ile ilgili yeni düzenlemelerin yapılacağını belirtmiştir. İnönü’nün bu açıklamalarından sonra hem din eğitimi verilmesi gerektiğini savunan İslami dergiler hem de karşı görüşte olan Hür Gençlik gazetesinde çeşitli yazılar yayınlanmıştır⁸⁶.

Gazete ve dergiler bu konu hakkında fikirlerini savunduğu esnada toplanan CHP 7. Kurultayı’nda partinin laiklik ilkesine bağlı kalacağı kabul edilmiştir. Ancak seçimleri göz önünde bulunduran CHP, din dersi konusunda yumuşama kararı alarak⁸⁷ kurultay kararlarını hiçe saymıştır. Kurultayda alınan kararın esnetilmesinden sonra Erim, İnönü ile görüşerek tek parti döneminde din eğitimi konusunda aşırılığa gidildiğini söylemiştir. Erim’e göre, okullarda isteğe bağlı din derslerinin konulacağından dolayı bu dersi verilebilecek öğretmenlerin yetiştirilmesi için bir de İlahiyat Fakültesi açılması gerekmektedir⁸⁸. Erim ile görüşmesinin ardından İnönü, Satır ile bir fikir alışverişinde bulunmuştur⁸⁹. Görüşmelerden sonra İnönü, Erim’in görüşünü

80 Yeni Adana, “Sol Propaganda Yapmaktan: İki Öğretim Üyesi 3 Aya Mahkûm Oldu”, (11 Şubat 1950), 1.

81 Muhibbe Erdoğan, İsmail Rüştü Aksal’ın Siyasi Hayatı(1946-1950), (Kırıkkale: Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2014), 17-21.

82 Erim, *Günlükler*, 96,268.

83 Karpat, *Türk Siyasi Tarihi*, 39,66.

84 Yasin Ersin- Fahri Sakal, “Tek Parti Döneminde Camilerin Amaçları Dışında Kullanılması”, *Vakıflar Dergisi*, 58 (Aralık 2022), 209-224.

85 Heper, İsmet İnönü, 173.; Mustafa Öcal, *Osmanlıdan Günümüze Türkiye’de Din Eğitimi: -Mukaddime Kitap-*, (İstanbul: Dergâh Yayınları, Nisan 2007), 158.

86 Kâzım Naim Duru, “Yobazlık ve Yobazlar,” *Büyükdöğü*, (30 Kasım 1945), 3.; Kâzım Naim Duru, “Diyaret İşleri”, *Büyükdöğü*, (20 Eylül 1946), 3.; *Büyükdöğü*, “Vesikalar Konuşuyor: Bu Dini Nasıl Tepelemek İstediler?”, (2 Mayıs 1947), 13-14.; Recep Zühtü, “Vesikalar Konuşuyor: İşe Nasıl Başlandı”, *Büyükdöğü*, (9 Mayıs 1947), 13.; Hıfzı Topuz, “Türkiye’de Din Tedrisatı Olamaz”, *Hür Gençlik*, S.3, (9 Mayıs 1947), 1,8.; *Büyükdöğü*, “Hadiselerin Muhasebesi: Türkiye’de Din”, (26 Aralık 1947), 8.

87 Öcal, *Osmanlıdan Günümüze*, 159-160.

88 Turan, İsmet İnönü, 182.

89 *Cumhuriyet*, “Cumhurbaşkanı İsmet İnönü: Kör Bağnazlığın Gereği Yok”, (24 Mayıs 2010), 10.

benimseyerek bu konunun Atatürk ilkelerine zarar vermeden çözüleceğini ve irticanın zamanla ortadan kalkacağına dair konuşmalar yapmaya başlamıştır⁹⁰. Burada en dikkat çeken durum Satır'ın çok partili hayata geçiş sürecinde sıkça bahsettiği konulardan olan irticaya hiç değinmemesidir.

Sonuç

CHP, kurulduğu günden II. Dünya Savaşı'nın sona erdiği 1946 yılına kadar Atatürk ve İnönü'nün direktiflerinden ayrılmamıştır. Ancak II. Dünya Savaşı sırasında partiye katılan genç isimlerle bu durum değişmeye başlamıştır. Bu makalenin amacı da II. Dünya Savaşı sonrasında Türkiye'nin geçirdiği siyasal ve sosyal değişimler Satır'ın bakış açısıyla ortaya koymaktır. Böylelikle hem Satır'ın hem de CHP'nin içindeki görüş farklılıklarının Satır'a etkisi açığa çıkartılmaya çalışılmıştır.

Satır'ın özgeçmişi incelendiğinde, doktorluk mesleğinin zorunlu görevlerini yerine getirirken diğer taraftan CHP taşra teşkilatında görev aldığı anlaşılmıştır. Bu durum Satır'ın politikada önemli yerlere hızlıca gelmesini kolaylaştırmıştır. Böylelikle Satır'ın Türkiye'nin yaşadığı değişimlerde, İnönü tarafından *ikna edilmesi gereken kişi* konumuna geldiği anlaşılmıştır.

Türkiye Cumhuriyeti, kurulduğu günden II. Dünya Savaşı sonuna kadar demokrasiden yana olmuştur. Ancak Türkiye, demokrasinin şartlarından biri olan çok partili hayata geçiş konusunda başarılı olamamıştır. II. Dünya Savaşı'nın sona ermesinden sonra Türkiye'nin Batı Bloğu içinde yer almaya karar vermesi bu konunun yeniden gündeme gelmesini sağlamıştır. Her ne kadar İnönü bu geçişi kendi sağlığında olmasını arzu etse de Satır irticanın yeniden ortaya çıkacağını bahane ederek çok partili hayata geçişi istememiştir. Oysaki ne DP'nin kuruluşunda ne de sonrasında yaşanan olaylarda irticayı hatırlatacak faaliyetlere rastlanılmamıştır. Dolayısıyla Satır'ın yeni görüş ve düşüncelere açık olmadığı anlaşılmıştır. Fakat İnönü'nün çok partili hayata geçiş konusunda kararlı olması Satır'ın bu görüş hakkındaki fikirlerinin değişmesine yol açmıştır. Ayrıca CHP içindeki bazı gruplar ise Satır'ın düşüncelerini eski hâline getirmek istemişse de başarılı olamamıştır. Ancak yıllar sonra bu dönemi değerlendiren Satır'ın açıklamaları incelendiğinde, irtica konusundaki düşüncelerinin değişmediği anlaşılmıştır. Böylelikle Satır'ın *siyaseten* bazı görüşleri kabul edebileceği ortaya çıkmıştır.

Türkler, komünizmin ortaya çıktığı tarihten II. Dünya Savaşı'nın sonuna kadar bu görüşe mesafeli bir tutum sergilemiştir. Türkiye, II. Dünya Savaşı sonrasında ise komünizmin tamamen karşısında yer almıştır. Bu konuda Satır'ın görüşü ilk zamanlarda belli değildir. Çünkü Satır komünizm hakkında hiçbir açıklama yapmamıştır. Ancak Berkes'in iddiasına göre Satır, Ankara Üniversitesi öğrencilerinin komünizm

90 Faik Ahmet Barutçu, *Siyasi Anılar*, (İstanbul: Milliyet Yayınları, 1977), 328.

karşıtı gösterilerinde onları desteklemiştir. Fakat bu iddiayı destekleyen başka kaynakların bulunamaması yorum yapmayı imkânsız hâle getirmiştir. Gösteriden sonra Satır görüşlerini daha rahat açıklamaya başlamıştır. Bu durumda Satır, hem Köy Enstitüleri’ni hem de parti içinde yer alan 35’ler Grubu’nu komünizmle suçlayarak partisinin atılımlarını eleştirmekten kaçınmadığını göstermiştir.

Makalenin üçüncü maddesinde yer alan din eğitimi hakkında birçok derginin olumlu ya da olumsuz görüş bildirdiği tespit edilmiştir. Burada ikna konusunda bir değişim yaşanmıştır. Din eğitiminin başlaması konusunda Satır, İnönü’yü ikna etmiştir. Böylelikle Satır’ın irtica korkusunu yendiği anlaşılmıştır.

Kaynakça

1. Arşivler

BCA, 490,1,0,0,343,1438,1,66.

CİİA, 02000235,44,757476.

TBMM Arşivi, SM, 1302,1,7.

TBMM Arşivi, Hal Tercümesi, 1302,1,7.

2. Resmi Yayınlar

TBMM *Tutanak Dergisi*, 8. Dönem, 3. Cilt, 13. Birleşim, 1. Oturum (6. Aralık 1946), 7 Sayılı Seyhan Milletvekilliğine Seçilen Dr. Kemal Satır’ın Seçim Tutanağı Hakkında Tutanakları İnceleme Komisyonu Raporu.

TBMM *Tutanak Dergisi*, 8. Dönem, 4. Cilt, 47. Birleşim, 1. Oturum (20 Şubat 1947), 89 Sayılı İş Kazalarıyla Meslek Hastalıkları ve Analık Sigortaları Hakkındaki 4772 Sayılı Kanunun Bazı Maddelerinin Değiştirilmesine Dair Kanun Tasarısı ve Sağlık ve Sosyal Yardım Komisyonu Raporu.

TBMM *Tutanak Dergisi*, 8. Dönem, 11. Cilt, 47. Birleşim, 1. Oturum (14 Nisan 1948), 109 Sayılı Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı Kuruluş ve Memurları Kanununa Bazı Hükümler Eklenmesine Dair Olan 4862 Sayılı Kanuna Bağlı 1 ve 2 Sayılı Cetvellerde Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun Tasarısı ve Sağlık ve Sosyal Yardım Komisyonu Raporu.

TBMM *Tutanak Dergisi*, VIII. Dönem, 5. Cilt, 57. Birleşim, (7 Mayıs 1947), 113-114.

3. Süreli Yayınlar

Akşam. “Ankara’da Faaliyet”, (29 Haziran 1946), 2.

Akşam. “Ankara’da Halk Partisinin Ocakları”, (15 Temmuz 1946), 2.

Akşam. “C.H. Partisi Meclis Grubu Seçim Kanununun Tadili Teklifini Kabul Etti”, (10 Ocak 1947), 1.

Akşam. “Seçim Emniyeti”, (21 Mayıs 1948), 1.

Akşam. “Seçim Emniyeti”, (21 Mayıs 1948), 2.

Akşam. “Komünizmle Mücadele: Ankara’da Dün Büyük Bir Nümayiş Yapıldı”, (28 Aralık 1947), 1.

- Akşam*. "Komünizmle Mücadele", (28 Aralık 1947), 2.
- Büyükdoğu*, "Vesikalar Konuşuyor: Bu Dini Nasıl Tepelemek İstediler?", (2 Mayıs 1947), 13-14.
- Büyükdoğu*, "Hadiselerin Muhasebesi: Türkiye'de Din", (26 Aralık 1947), 8.
- Cumhuriyet*. "Cumhurbaşkanı İsmet İnönü: Kötü Bağnazlığın Gereği Yok", (24 Mayıs 2010), 10.
- Ulus*. "Yurtta Mebus Seçimi Dün Sona Erdi", (1 Mart 1943), 4.
- Ulus*. "Türkiye Büyük Millet Meclisi Yedinci Devre İntihabında: Namzet Gösterilip Kazanarak Mebus Olanların Adları", (1 Mart 1943), 4.
- Ulus*. "Seçim Çevrelerinde: Bakanlarımızın Halkla Temasları", (29 Haziran 1946), 1.
- Ulus*. "Parti Müfettişimizin İlçelerdeki Temasları", (13 Temmuz 1946), 3.
- Ulus*. "C.H.P. lilerin Toplantısı: Ankara İlçelerinde Güzel Tezahürler", (14 Temmuz 1946), 1.
- Ulus*. "C.H.P. lilerin Toplantısı", (14 Temmuz 1946), 3.
- Ulus*. "Yeni C.H.P. Ocakları: Ankara'da Güzel Bir Törenle Dört Ocak Açıldı", (15 Temmuz 1946), 1.
- Ulus*. "Ankara'da 4 Yeni Ocak Açıldı", (15 Temmuz 1946), 3.
- Ulus*. "Seçim Çevrelerinde: Bakanlarımızın Halkla Temasları", (29 Haziran 1946), 1.
- Ulus*. "C.H.P. nin Milletvekili Adayları: Genel Başkan Aday Listesini Dün İlan Etti" (19 Temmuz 1946), 4.
- Ulus*. "Çubuk'ta Dün Yapılan Toplantı", (20 Temmuz 1946), 3.
- Ulus*. "Ankara'da: Seçim Sukûnet İçinde Yapıldı", (22 Temmuz 1946), 1.
- Ulus*. "Tasnifi Tamamlanan Yerlerden Alınan Haberlere Göre: 46 İlde Seçimi C.H.P. Kazandı", (23 Temmuz 1946), 4.
- Ulus*. "B. M. Meclisindeki Görüşmeler: Mahalle Muhtar Seçimi Kanunu Kabul Edildi", (8 Mayıs 1947), 5.
- Ulus*. "C.H.P. İstanbul İl Kongresi Toplandı", (16 Mayıs 1948), 1.
- Ulus*. "Fakülte'deki Tahkikat Meselesi", (23 Aralık 1947), 1.
- Ulus*. "Fakülte'deki Tahkikat", (23 Aralık 1947), 2.
- Ulus*. "Gençler Dün Komünistlik Aleyhine Bir Toplantı Yaptı: Büyük Heyecanla Kızıl İdeoloji Bir Daha Takbih Edildi", (28 Aralık 1947), 1.
- Ulus*, "Gençler Dün Komünistlik Aleyhine Bir Toplantı Yaptı", (28 Aralık 1947), 4.
- Ulus*, "Aşırı Solcu Hocalar Hakkında: Prof. Dirisu'nun Ulus'a Demeci", (28 Aralık 1947), 1.
- Ulus*. "Prof. Dirisu'nun Ulus'a Demeci", (28 Aralık 1947), 3.
- Vakit*. "Seçim Dün Neticelendi", (1 Mart 1943), 2.
- Vakit*, "C.H.P. Adayları Bu Akşam İlan Edilecek", (18 Temmuz 1946), s.1.
- Vakit*. "C.H.P. Adayları", (18 Temmuz 1946), 7.
- Vakit- Yeni Gazete*. "Ankara Gençliğinin Dünkü Nümayişleri: "Komünizmi Nerede Bulursak Yok Edeceğiz! Diye Andıçtılar", (28 Aralık 1947), 1.
- Vakit- Yeni Gazete*. "11'e Kadar Gelen Haberler: Ankara Gençlerinin Dünkü Nümayişleri", (28 Aralık 1947), 2.
- Yeni Adana*. "Seçimleri Cumhuriyet Halk Partisi Ekseriyetle Kazanmıştır: C.H.P. Adayları Ankara'da 20 Bin, Şehrimizde Yüzde 70 Fazlâsiyle Kazanmıştır", (22 Temmuz 1946), 1.
- Yeni Adana*. "İlimizde Seçimi: Cumhuriyet Halk Partisi Adayları Kazanmıştır", (23 Temmuz 1946), 1.

Yeni Adana, “İlimizdeki Seçimin Neticeleri”, (23 Temmuz 1946), 3.

Yeni Adana. “C.H.P. Seçimleri Çoğunlukla Kazandı: İstanbulda Tasnif Sonucu İlan Edildi. C.H.P. 5, D.P. 15 ve 3 Bağımsız Milletvekili Seçildi: İlimizde Tasnifin Son Neticeleri Alındı”, (24 Temmuz 1946), 1.

Yeni Adana. “Seçim Kanunu Tasdik Edildi”, (14 Temmuz 1948), 1.

Yeni Adana. “Ankara Yüksek Tahsil Gençliği Bu Sabah Komünizm Aleyhinde Bir Nümayiş Yaptı: Onbinlerce Genç Bir Sel Hâlinde Dil, Tarih ve Coğrafya Fakültesine Giderek Binayı İşgal Etiler. Gençler(Rektör İstifa Etsin, Komünist Öğretmen İstemiyoruz, Kahrolsun Komünistler) Diye Bağırıyordu”, (27 Aralık 1947), 1.

“*Yeni Adana*. “Son Ankara Nümayişi Hakkında: Ankara Valiliğinin Tebliği”, (29 Aralık 1947), 1.

Yeni Adana. “Millî Eğitim Müzakereleri Sırasında: Komünizme Karşı Gençliğin İnfialleri Takdir Edildi”, (30 Aralık 1947), 1.

Yeni Adana. “Bütçe Görüşmeleri: Millî Eğitim ve Bayındırlık Bütçeleri Kabul Edildi”, (30 Aralık 1947), 2.

Yeni Adana. “Sol Propaganda Yapmaktan: İki Öğretim Üyesi 3 Aya Mahkûm Oldu”, (11 Şubat 1950), 1.

Yeni Sabah. “Maksad Yine, İktidarda Kalmak Fakat...”, (2 Mayıs 1948), 1.

Yeni Sabah. “Maksat Yine, İktidarda Kalmak Fakat...”, (2 Mayıs 1948), 3.

Yeni Sabah. “Yeni Seçim Tasarısı”, (3 Mayıs 1948), 1.

Yeni Sabah. “Yeni Seçim Tasarısı”, (3 Mayıs 1948), 5.

Yeni Sabah. “Hem İktidarda Kalmak Hem Şikâyet Etmek..”, (10 Mayıs 1948), 1.

Yeni Sabah. “Hem İktidarda Kalmak Hem Şikâyet Etmek”, (10 Mayıs 1948), 3.

Yeni Sabah. “C.H.P. İl Kongresi Dün Sabah Toplandı”, (16 Mayıs 1948), 1.

Yeni Sabah. “C.H.P. Kongresi”, (19 Mayıs 1948), 5.

Yeni Sabah. “Halk Partisinde: Müfritler Yine Vaziyete Hâkim Oluyorlar”, (11 Mayıs 1948), 1.

4. Kitaplar

Aydemir, Şevket Süreyya. *Makedonya’dan Ortaasya’ya: Enver Paşa*, 2. Cilt, İstanbul: Remzi Kitabevi, Kasım 2006.

Aydemir, Şevket Süreyya. *Tek Adam*, 2. Cilt, İstanbul: Remzi Kitabevi, 1999.

Çavdar, Tevfik. *Türkiye’nin Demokrasi Tarihi(1839-1950)*, Ankara: İmge Kitabevi, Mart 2004.

Barutçu, Faik Ahmet. *Siyasi Anılar*, İstanbul: Milliyet Yayınları, 1977.

Berkes, Niyazi. *Unutulan Yıllar*, yay. haz. Ruşen Sezer, İstanbul: İletişim Yayınları, 2019.

Bilâ, Hikmet. *CHP Tarihi (1919- 1979)*, Ankara: DMS Doruk Matbaacılık Sanayii, 1979.

Boratav, Korkut. *Türkiye İktisat Tarihi 1908-2009*, Ankara: İmge Kitabevi, Nisan 2012.

Bozkurt, Gülnihal. *Alman- İngiliz Belgelerinin ve Siyasi Gelişmelerin Işığında Gayrimüslim Osmanlı Vatandaşlarının Hukuki Durumu*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1996.

Cin, Halil- Akyıldız, Gül. *Türk Hukuk Tarihi*, Konya: Sayram Yayınları, 2003.

Çavdar, Tevfik. *Türkiye’nin Demokrasi Tarihi(1839-1950)*, Ankara: İmge Kitabevi, Mart 2004.

Çavdar, Tevfik. *Türkiye Ekonomisinin Tarihi 1900-1960*, Ankara: İmge Kitabevi, Eylül 2008.

Çoker, Fahri. *Türk Parlamento Tarihi: Millî Mücadele ve 1. Dönem Milletvekilleri*, C.III, Ankara: TBMM Kültür, Sanat Ve Yayın Kurulu, 1995.

- Çufalı, Mustafa. *Türk Parlamento Tarihi(1946-1950): Milletvekilleri Özgeçmişleri*, C.III, Ankara: TBMM Kültür, Sanat Ve Yayın Kurulu, 2012.
- Doğan, Avni. *Kurtuluş, Kuruluş ve Sonrası*, İstanbul: Dünya Yayınları, 1964.
- Erim, Nihat. *Günlükler* C.I. haz. Ahmet Demirel. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2005.
- Erkin, Feridun Cemal. *Türk- Sovyet İlişkileri ve Boğazlar Meselesi*, Ankara: Başnur Matbaası, 1968.
- Eroğul, Cem. *Demokrat Parti: Tarihi ve İdeolojisi*, Ankara: İmge Kitabevi, 1998.
- Findley, V. Carter. *Modern Türkiye Tarihi: İslam, Milliyetçilik ve Modernlik 1789-2007*, çev. Güneş Ayas, İstanbul: Timaş Yayınları, Ekim 2011.
- Goloğlu, Mahmut. *Milli Mücadele Tarihi-I: Erzurum Kongresi*, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Şubat 2008.
- Goloğlu, Mahmut. *Milli Mücadele Tarihi- II: Sivas Kongresi*, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Temmuz 2008.
- Goloğlu, Mahmut. *Milli Mücadele Tarihi-III: Üçüncü Meşrutiyet(1920) Birinci Büyük Millet Meclisi*, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ocak 2010.
- Goloğlu, Mahmut. *Türkiye Cumhuriyeti Tarihi-I: Devrimler ve Tepkileri (1924-1930)*, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Şubat 2009.
- Gözler, Kemal. *Türk Anayasa Hukuku*, Bursa: Ekin Kitabevi Yayınları, 2000.
- Gözübüyük, Şeref, *Anayasa Hukuku*, Ankara: Turhan Kitabevi, 2003.
- Hablemitoğlu, Necip. *Milli Mücadelede Yeşil Ordu Cemiyeti*, İstanbul: Birharf Yayınları, Ocak 2006.
- Heper, Metin. *İsmet İnönü: Yeni Bir Yorum Denemesi*, çev. Sermet Yalçın. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1999.
- İnönü, İsmet. *Defterler*, C.I. haz. Ahmet Demirel, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2008.
- Kaynar, Reşat. *Mustafa Reşit Paşa ve Tanzimat*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1985.
- Kili, Suna. *1960-1975 Döneminde Cumhuriyet Halk Partisi'nde Gelişmeler: Siyaset Bilimi Açısından Bir İnceleme*, İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınları, 1976.
- Öcal, Mustafa. *Osmanlıdan Günümüze Türkiye'de Din Eğitimi: -Mukaddime Kitap-*. İstanbul: Der-gâh Yayınları, Nisan 2007.
- Öymen, Altan. *Değişim Yılları*, İstanbul: Doğan Kitap, Şubat 2018.
- Sander, Oral. *Siyasi Tarih: İlkçağlardan-1918'e*, Ankara: İmge Kitabevi, Mart 1994.
- Tanör, Bülent. *Osmanlı-Türk Anayasal Gelişmeler*, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2008.
- Toker, Metin. *Demokrasimizin İsmet Paşalı Yılları 1944-1973: Tek Partiden Çok Partiye 1944-1950*, Ankara: Bilgi Yayınevi, Eylül 1990.
- Tunaya, Tarık Zafer. *Türkiye'de Siyasal Partiler: İttihat ve Terakki, Bir Çağın, Bir Kuşağın, Bir Partinin Tarihi*, C.III, İstanbul: İletişim Yayınları, 2011.
- Tunçay, Mete. *Türkiye'de Sol Akımlar (1908-1925)*, Ankara: Bilgi Yayınevi, Mayıs 1978.
- Tunçay, Mete. *Türkiye'de Sol Akımlar-II (1925-1936)*, y.y.: BDS Yayınları, t.y.
- Turan, Şerafettin. *İsmet İnönü Yaşamı, Dönemi ve Kişiliği*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 2000.
- Turan, Şerafettin. *Türk Devrim Tarihi-II: Ulusal Direnişten Türkiye Cumhuriyeti'ne*, Ankara: Bilgi Yayınevi, Nisan 1992.

Turan, Şerafettin. *Türk Devrim Tarihi-III: Yeni Türkiye’nin Oluşumu(1923-1938)*, Ankara: Bilgi Yayınevi, Ekim 2013.

Uçarol, Rifat. *Siyasi Tarih(1789-2010)*, İstanbul: DER Yayınları, 2010.

Zürcher, Erik Jan. *Cumhuriyetin İlk Yıllarında Siyasal Muhalefet: Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası(1924-1925)*, çev. Gül Çağalı Güven. İstanbul: İletişim Yayınları, 2016.

5. Makaleler

Acar, Hasan. “Türk Siyasal Hayatında Şeyh Sait İsyanı”, *MANAS Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 8/3, (2019), 2934-2952.

Akın, Rıdvan. “Türkiye’de Çok Partili Siyasal Hayata Geçiş ve Demokrat Parti İktidarı”, *Türkler*, ed. Hasan Celâl Güzel, vd., 16/1684-1706. Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 2002.

Akşin, Sina. “Siyasal Tarih(1908-1923)”, *Türkiye Tarihi: Çağdaş Türkiye Tarihi(1908-1980)*, ed. Sina Akşin. 4/27-127. İstanbul: Cem Yayınevi, 2000.

Ayhan, Halis. “Cumhuriyet Döneminde Din Eğitimi”, *Cumhuriyet Dönemi Eğitim Politikaları Sempozyumu 07-09 Aralık 2005*, haz. Murat Alper Parlak. 343-352. Ankara: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Kurumu Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, 2010.

Bozdağlıoğlu, Yücel. “İsmet İnönü Hükümetlerinde Dış Politika: Hükümet Programları Üzerinden Bir Değerlendirme”, *Ulusal Kahraman Devlet Adamı İsmet İnönü Sempozyumu Bildirileri 25 Ekim 2018*, haz. Engin Berber. 87-97. İzmir: Konak Belediyesi Yayınları, 2019.

Bulut, Engin Çağdaş. “İdeolojinin Türk Hukukuna Yansımaları: Komünizm Örneği(1923-1960)”, *Akademik Bakış*, 14/27, (Kış 2020), 61-82.

Çavdar, Tevfik. “Demokrat Parti”. *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi*, yay. haz. Mücteba Anğ, vd., 8/2060-2075. İstanbul: İletişim Yayınları, 1983.

Çaylak, Adem- Nişancı, Şükrü. “Türkiye de Çok Partili Siyasal Sürece Giriş: Demokrasiye Geçiş Mi Siyasal Rejimin Restorasyonu Mu?”. *Osmanlı’dan İkininli Yıllara: Türkiye’nin Politik Tarihi(İç ve Dış Politika)*, ed. Adem Çaylak vd. 303-343. Ankara, Savaş Kitap, 2011.

Çelik, Ahmet, “Soğuk Savaş Başlarında Türkiye’de Anti- Komünizm Etkisinde Milliyetçilik ve Din”. *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 30/1, (Ocak 2020), 399-411.,

Çeviker, Hazal Ceren. “II. Meşrutiyet Döneminde Meydana Gelen Bir Hükümet Darbesi:23 Ocak 1913 Babiâli Baskını”, *Ekonomi İşletme Siyaset ve Uluslararası İlişkiler Dergisi (JEBPIR)*, 8/1 (2022), 159-170.

Duru, Kâzım Naim. “Yobazlık ve Yobazlar,” *Büyükdoğu*, (30 Kasım 1945), 3.

Duru, Kâzım Naim. “Diyanet İşleri”, *Büyükdoğu*, (20 Eylül 1946), 5.

Ertem, Barış. “Siyasal Bir Muhalefet Denemesi Olarak Serbest Cumhuriyet Fırkası”, *ODÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyal Bilimler Araştırma Dergisi*, 1/2 (Aralık 2010), 71-92.

Ersin, Yasin- Sakal, Fahri. “Tek Parti Döneminde Camilerin Amaçları Dışında Kullanılması”, *Vakıflar Dergisi*, 58 (Aralık 2022), 209-224.

Gökbayır, Satılmış. “Gizli bir Cemiyetten İktidara: Osmanlı İttihat ve Terakki Cemiyeti’nin 1908 Seçimleri Siyasal Programı”, Çankırı Karatekin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 3/1 (2012), 61-96. ,

Karal, Enver Ziya. “Gülhane Hattı Hümayûn’da Batı’nın Etkisi”, *Tanzimat(Değişim Sürecinde Osmanlı İmparatorluğu)*, ed. Halil İnalçık- Mehmet Seyitdanlıoğlu. 65-82. Ankara: Phoenix Yayınevi, 2006.

- Karataş, Ali İhsan. "Osmanlı Devleti'nde Gayrimüslimlere Tanınan Din ve Vicdan Hürriyeti", *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 15/1 (2006), 268-283.
- Keyifli, Şükrü. "Eğitim ve Din Eğitimi", *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 13/2 (2013), 103-126.
- Koçak, Cemil. "Siyasal Tarih (1923-1950)", *Yakınçağ Türkiye Tarihi 1908-1980*, haz. Sina Akşin vd. 1/127-214. İstanbul: Milliyet Kitaplığı, 2005.
- Korkmazcan, N. Selcen, "Soğuk Savaş Başlangıcında Dış Etkenlerin Türkiye'de Toplumsal Değişim ve Dönüşüme Etkileri", *Türkiye Cumhuriyeti'nin Ekonomik ve Sosyal Tarihi Sempozyumu 26-28 Kasım 2015*, yay. haz. Erdem Ünlen. 1673-1694. Ankara: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Kurumu Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, 2017.
- Özüçetin, Yaşar. "Demokrasiye Geçiş, Demokrat Partinin Kuruluşu, 1946 Seçimleri", *Türkler*, ed. Hasan Celâl Güzel, vd., 16/1408-1426. Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 2002.
- Saraçoğlu, Cemaleddin A., "İnönü "C.H.P." Başkanı Kaldıkça", *Yeni Sabah*, (6 Mayıs 1948), 1,3.
- Saraçoğlu, Cemaleddin A., "Yazdı-Bozdu Tahtası", *Yeni Sabah*, (9 Mayıs 1948), 1,3.
- Semo, Cafer, "Seçim Kanunu Etrafında: Seçim Kanununda "Nisbi" Usulün Kabulünü İstiyoruz", *Büyükdoğu*, (2 Nisan 1948), 1,2.
- Sencer, Muzaffer. "Din ve Toplum", *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi*, yay. haz. Mücteba Anğ, vd., 2/560-569. İstanbul: İletişim Yayınları, 1983.
- Seydi, Süleyman. "1939-1945 Dönemi İç ve Dış Politika". *Osmanlı'dan İkininli Yıllara: Türkiye'nin Politik Tarihi (İç ve Dış Politika)*, ed. Adem Çaylak vd. 257- 302. Ankara, Savaş Kitap, 2011.
- Soysal, İlhami. "Dr. Kemal Satır: "Paşa Demokrasiye Geçmeye Kararlıydı", *Milliyet*, (25 Aralık 1983), 9.
- Sunar, Cavit. "Din Nedir?", *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 10/1-4, (1962), 65-70.
- Toker, Metin. "Hükümet Merkezinde Hangi Taraf Kazanacak?", *Cumhuriyet*, (21 Temmuz 1946), 2.
- Toker, Metin. "C.H.P. Genel Başkanı Ben Olsaydım!", *Milliyet*, (30 Ağustos 1967), 2.
- Topuz, Hıfzı. "Türkiyede Din Tedrisatı Olamaz", *Hür Gençlik*, S.3, (9 Mayıs 1947), 1,8.
- Turan, Hilal. "II. Selim'den Tanzimat'a Osmanlı Devleti'nde Yeniden Yapılanma Hareketleri", *Aksaray Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 11/2 (Haziran 2019), 37-46.
- Türenç, Pınar. "Satır: 14 Mayıs'ın Mimarı İnönü'dür", *Milliyet*, (14 Mayıs 1985), 8.
- Uzun, Hakan. "Türk Demokrasi Tarihinde I. Meşrutiyet", *Gazi Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi*, 6/2, (2005), 145-162.
- Yurtseven, Yılmaz. "İslam ve Klasik Dönem Uygulamasında Zimmilerin Hukuki Statüsü", *Selçuk Üniversitesi Hukuk Dergisi*, 8/1, (2000), 439- 469.
- Zühtü, Recep. "Vesikalar Konuşuyor: İşe Nasıl Başlandı", *Büyükdoğu*, (9 Mayıs 1947), 13.

6. Tezler

- Erdoğan, Muhibbe, İsmail Rüştu Aksal'ın Siyasi Hayatı(1946-1950). Kırıkkale: Kırıkkale Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2014.
- Yılmaz, Sami, İkinci Dünya Savaşı Sonrası Türkiye'de Sovyetler Birliği ve Komünizm Algısının Toplum ve Kurumların Biçimlenişindeki Etkisi. İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2010.